

**LOGISTIKA TEXNOLOGIYALARINI KORXONALARGA JORIY
QILISH HAMDA XORIJIY MAMLAKATLARDA JORIY QILINGAN
INTELLEKTUAL TIZMLARNI O'RGANISH**

*Andjon davlat texnika instituti talabasi
Raxmonov Xokimjon Nu'monjon o'g'li*

Annotatsiya: Maqolada korxonalar ishlab chiqarish jarayonlariga logistika axborotlar tizimlarini joriy qilish, korxonalar ishlab chiqarish jarayonlariga logistika axborotlar tizimlarini joriy etish orqali muammolarni yechish hamda logistika sohasida innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ulardan amalda samarali foydalanish bo'yicha masalalar tahlil qilingan. Shuningdek, shahar transportida yo'lovchi va yuklarni tashishda innovatsion texnologiyalar, transport oqimlari hamda kelgusida mintaqaviy transport-logistika tizimiga intellektual transport texnologiyalarini joriy etish masalalari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: JIT(just-in time – aniq o'z muddatida), TQM (Total Quality Manaqement – sifatni kompleks boshqarish), ISCLS, DDT — Demand-driven Techniques / Logistics.

Hozirgi vaqtda iqtisodiy vaziyat ishlab chiqarish korxonalarini bosh-qarishda moslashuvchanlik va harakatchanlikni talab qilib, korxonalarni ichki va tashqi moddiy imkoniyatlarini optimallashtirishda logistika axborotlar tizimlaridan keng foydalangan holda axborotlar va moliyaviy resurslarning umumiy xarajatlarini minimallashtirish maqsadida biznes jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlari qidirilmoqda. So'nggi yillarda zamonaviy logistika axborotlar tizimlari konsepsiyalarini rivojlangan mamlakatlar kompaniyalari tomonidan biznesning asosiy yo'nalishlarini strategik va operativ boshqarishda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy masalalar va vazifalarni hal etishda raqamlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ahamiyatini muhimligini e'tiborga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

“Raqamli O‘zbekiston- 2030” strategiya-sini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni[1], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi davlat boshqaruviga raqamli iqtiso-diyot, elektron hukumat hamda axborot tizimlarini joriy etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni[2], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori[3], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi[4], qarorlari qabul qilingan bo‘lib, korxonalarda logistika axborot tizimlarini keng joriy etishga xuquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, umuman korxonalar ishlab chiqarish jarayonlariga logistika axborotlar tizimlarini joriy qilish murakkab jarayon bo‘lib, ishlab chiqarishni boshqarish, savdoni boshqarish, maxsulotlarni yetkazib berish, kadrlarni joy-joyiga qo‘yish kabi muammolar dolzarb masalalardan bo‘lib qolmoqda.

Ma’lumki, yo‘lovchi va yuk tashish davlat iqtisodiyotining yuksalishi va rivojlanishida ulkan rol o‘ynaydi. Shu sababli, transport ehtiyojlarini eng kam xarajat bilan maksimal darajada qondirish uchun transportning barcha turlari uchun innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bugungi kunda odamlar va tovarlar har qachongidan ham tezroq va tez-tez arzonroq harakatlanishi mumkin. Biroq shahar avtomobillari, avtobus va yuk mashinalari tirbandlikda qolib ketadi. Kelgusida transport yuqori tezlikda harakatlanuvchi shahar va shaharlararo avtomobil yo‘llarining mavjudligi, chekka hududlarning transportdan foydalanish imkoniyati, transport yo‘laklarini rivojlantirish va xalqaro tashishlarni samarali tashkil etish, keng ko‘lamli yuqori sifatli xizmatlar mavjudligi bilan ajralib turishi kerak, shuningdek, harakatlanuvchi tarkibning ishonchliligi va ekologik tozaligi. Avtomobil transportida yo‘lovchilar va yuklarni tashishning innovatsion texnologiyasi quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak: Yuqori sifatli transport xizmatlari; past xarajatlar; tovarlar va yo‘lovchilarni o‘z vaqtida yetkazib berish; yuklarning yuqori xavfsizligi; yo‘lovchi tashish xavfsizligi va qulayligi [6,7]. Hozirgi vaqtda kompyuterda modellashtirish va matematik usullar yordamida tashish

jarayonini takomillashtirish katta ahamiyatga ega. Ushbu usullar yordamida yuk tashishda iste'molchilarni tashuvchilarga biriktirish, avtomobillarni marshrutlarga taqsimlash va boshqa vazifalar muvaffaqiyatli hal qilinmoqda.

Xorijiy mamlakatlarda **JIT**(just-in time – aniq o'z muddatida), **TQM** (Total Quality Management – sifatni kompleks boshqarish) kabi jismoniy taqsimlashning integrallashtirish usuli tizimlaridan foydalaniladi. Integrallashtirish yondaShuvi asosida **ISCLS** tizimi, ya'ni logistik tizim, uning zvenolari, makro va mikro darajalarda xizmat ko'rsatuvchi tizim yaratildi. U material va axborot oqimlarining telekommunikatsiya tarmog'ini **onlayn** rejimi yordamida logistik tizim doirasida boshqarishga imkon beradi. Bu albatta transport tizimining uzluksiz ish faoliyatini ta'minlashga zamin yaratadi. Chunki logistik tizim zanjirining asosiy bo'g'ini sifatida “ishlab-chiqarish-transport-taqsimot” ni ko'rish mumkin.

Logistik texnologiyalarning xususiyatlari ularning transport tizimining rivojlanishida qanday ahamiyatga ega ekanligini tavsiflaydi.

Talabga yo'naltirilgan logistika DDT — Demand-driven Techniques / Logistics. Ushbu texnologiya kompaniyaning taqsimot tizimining iste'molchi talabining o'zgarishiga javobini yaxshilash maqsadida RP («planirovanie potrebnostey»)konsepsiyasining modifikatsiyasi sifatida ishlabchiqilgan. Konsepsiyaning quyidagi to'rtta varianti keng tarqalgan hisoblanadi: rules based reorder (RBR), quick response (QR), continuous replenishment (CR) i automatic replenishment (AR).

1990 yillarning oxirida DDT konsepsiyasining ikkita takomillashgan, logistik axborot texnologiyalari va tizimining yangi imkoniyatlariga asoslangan Effective Customer Response (ECR) — «Iste'molchi talabiga samarali javob berish» i Vendor Managed Inventory (VMI) — «Zahiralarning ta'minotchi tomonidan boshqarilishi» konsepsiyalari paydo bo'ldi.

Bunga ishlab-chiqarish-logistik sikl davomiyligini ahamiyatli darajada qisqartiruvchi, yangi egiluvchan ishlab chiqarish texnologiyasi qo'l keladi. RBR asosan kafolatli zaxiralarni tartibga solish uchun ishlatiladi. Boshqa DDT-mo'ljallangan usullar ham qo'llaniladi.

Real vaqtli logistika texnologiyasi (Time-based logistics) 2000-yillar o'rtalarida yaratilgan. Bu "tejamkorlik" va "o'z vaqtida" tamoyillarini birlashtiradi (faqat vaqt ichida).

Logistika zamonaviy shaklda axborot texnologiyalarisiz aqlga sig'maydi. Logistika tarmog'ining shakllanishi va tashkil etilishini real vaqtda axborot intensiv almaShuvisiz, bozor ehtiyojlariga tez javob bermasdan tasavvur qilish qiyin.

Bugungi kunda logistika sohasida tijorat qarorlarini tahlil qilish, rejalashtirish va qo'llab-quvvatlash uchun axborot tizimlari va dasturiy tizimlarsiz tovar va xizmatlarning raqobatbardosh sifatini ta'minlash deyarli mumkin emas.

Bundan tashqari, odatda texnologik operatsiyalarni avtomatlashtirish va real vaqtda qaror qabul qilishni ta'minlaydigan axborot tizimlari va texnologiyalarining rivojlanishi tufayli logistika iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning yuqori raqobatbardosh bozorlarida tovar harakatini tashkil etishning ustuvor shakliga aylandi.

Qo'shilgan qiymatli logistika texnologiyasi 1990 yillar oxirida yaratilgan.

Moliyaviy ishlab chiqarishni boshqarish asoslari va Lean production texnologiyasi asosida, olti Sigma texnologiyasi, Shu jumladandir.

Vertual logistika texnologiyasi – barcha elementlar zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida yaratilgan yagona axborot maydonida samarali va maqbul ishlash uchun birlashtirilgan tizim. Logistika tizimining bu vertual versiyasi pirovard natijada mijoz buyurtmasining maksimal sifati va tez amalga oshirilishini ta'minlaydi, ya'ni vertual logistika tizimining barcha ishtirokchilari uchun boshqa biznes tizimlariga nisbatan raqobat afzalligi bo'ladi.

Internet logistika xizmatlari iste'molchilarini keng jalb qilishning eng yaxshi usullaridan biridir. Ushbu texnologiya yordamida quyidagi vazifalarni bajarish mumkin:

- reklama;
- xizmatlar ro'yxati va narxlari;
- muntazam mijozlar va hamkorlar uchun buxgalteriya;
- zarur hujjatlarni haq evaziga va bepul taqdim etish;

- interaktiv konsalting xizmatlari;
- pudratchilarni qidirish. Tarmoqdagi biznes-sheriklar registrari va asosiy axborot-moddiy-texnika resurslari;
- elektron Yuk;
- Yuk va transport vositalari monitoringi;
- mijozlar uchun konsalting xizmatlari;
- internetda elektron tijorat;
- transport va logistika xizmatlari uchun o'z-o'ziga buyurtma berish tizimi;
- virtual Agent;

Elektron savdo maydoni (ESM) – bu ixtisoslashtirilgan axborot tizimi bo'lib, unda mijozlarga yoki transport xizmati iste'molchilariga ularni qiziqtirgan ko'rinishda axborotlarni berish imkoniyati paydo bo'ladi. ESM "Internet" tarmog'ida faoliyat yuritadi. ESM o'zining boshlang'ich rivojlanish bosqichida tipi bo'yicha transport xizmatlarni sotuvchi (transport korxonasi)ning savdo maydoni hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytsak, logistika axborotlar tizimlarini keng joriy qilish natijasida, ishlab chiqarishda yagona hisob va nazorat tizimini yaratish har birida mahsulot va komponentlarning harakatini nazorat qilib turishi, yordamchi xodimlar sonining qisqarishi va buxgalteriya hujjatlari, xatolarni bartaraf etish, oborxona tizimini nazoratga olish, buxgalteriya hisobi va nazoratini avtomatlashtirish, xom-ashyo va materiallar oqimlarning harakati, avtomatlashtirilgan tovar moddiy zaxiralarni inventarizatsiya qilish, savdoda tovarlar xarakatini hisobini va nazoratga olish tizimlari, buyurtmalarni avtomatlashtirish va tovarlarni inventarizatsiya qilish kabi muammolarni bartaraf etishga erishishimiz mumkin. Shuningdek, raqamni kamaytirish, axborot oqimlarini soddalashtirish va shuning uchun logistika xarajatlarini kamaytirish usullaridan biri bu uchinchi tomon axborot-tahlil markazlaridan foydalanishdir. Logistika markazlarini boshqaradigan bunday axborot tahlil markazlari, qoida tariqasida, Internetga ulangan mahalliy

tarmoqqa ulangan zamonaviy kompyuterlar bilan jihozlangan, murakkab va yetarlicha rivojlangan dasturiy ta'minotga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. «Raqamli O'zbekiston –2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli farmoni. 2020 yil 5 oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5598-sonli "O'zbekiston Respublikasi davlat boshqaruviga raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat hamda axborot tizimlarini joriy etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. 2018 yil 13 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4699 sonli "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2020 yil 28 aprel.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4022-sonli "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish choratadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 2018 yil 11 noyabr.
5. Tokhtaboyev M.A., Mekhmonaliyev I., Mamasoliyev Kh.O. Establishment of intercity transportation system. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ. – Кемерово, 2021. 13(3), – С. 770-773
6. Тухтабаев М.А., Тургунов И.Б. Пробки на пересечении улиц Навои и Коканд. Естественнаучный журнал «Точная наука». – Кемерово, 2022. Выпуск 129, – С. 5-8. www.t-nauka.ru
7. Odilov Sh.G'. Kompaniya logistik jarayonlarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida takomillashtirish mexanizmlari. 08.00.14 - Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari ixtisosligi bo'yicha iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T.: 2018 yil.